

V. Zhakhov's'kyi, O. Bulakh, V. Stryzhenko // Nauka i oborona. – 2013. – №1. – S.23–27.

16. Zakon Ukrainy «Pro Zbroyni Syly Ukrainy» // Vidomosti Verkhovnoyi Rady. – 1992. – №9. – S.108.

17. Kazan E. Deyaki aspekty zabezpechennya Zbroynykh Syl Ukrainy u antyterrorystychniy operatsiyi (2014–2015 rr.) / E. Kazan [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrmilitary.com/2016/09/medicine-ato-14-15.html>

18. Orhanizatsiya medychnoho zabezpechennya viys'k / [pid red. V. V. Pas'ka]. – Kyyyiv, 2005. – 420 s.

19. Pas'ko V. Systema medychnoho zabezpechennya ZS Ukrainy v umovakh voyennykh konfliktiv riznoyi intensyvnosti / V. Pas'ko, M. Badyuk, A. Kotuza // Viys'kova medytsyna Ukrainy. – 2005. – №1. – S.5–11.

20. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro viys'kovi formuvannya na Ukrainini» // Vidomosti Verkhovnoyi Rady. – 1991. – №38. – S.506.

21. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro rekomendatsiyi parlament-s'kykh slukhan' na temu: «Pro Viys'kovo-medychnu doktrynu Ukrainy» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/827-19>

22. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №820 vid 16 zhovtynya 1995 r. «Pro stvorennya Ukrain's'koyi viys'kovo-medychnoyi akademiyi» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/820-95-%D0%BF>

23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №1410 vid 15 hrudnya 1997 r. «Pro stvorennya yedynoyi systemy viys'kovoyi osvity» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>

24. Savyts'kyi V. Systema medychnoho zabezpechennya viys'k (syl) – skladova zahal'nodержavnoyi polityky okhorony zdorov'ya hromadyan Ukrainy // V. Savyts'kyi, O. Vlasenko, V. Stryzhenko, O. Bulakh // Nauka i oborona. – 2014. – №2. – S.27–33.

25. Sokhin O. Aktual'ni pytannya orhanizatsiyi likuval'no-evakuatsynoho zabezpechennya viys'k / O. Sokhin, O. Bulakh, L. Davydyuk // Viys'kova medytsyna Ukrainy. – 2005. – №4. – S.75–80.

26. Chizh I. Organizatsionnye osnovy postroenija sovremennoj systemy medicinskogo obespechenija vooruzhennykh sil / I. Chizh // Voенно-медицинский журнал. – 1996. – №1. – S.4–20.

Kazan E. M., the head of the cabinet is a doctor clinics National Academy of the Army named by Hetman Petro Sahaidachny (Ukraine, Lviv), mail@asv.gov.ua

Military service in Ukraine: development, features of the functioning and possible directions for reform

The main tendencies of formation of military medical service in Ukraine the analyzed. The main stages in its development are singled out; attention is focused on their features. It was noted that during 1991–2014 the state of health care of the personnel of the Armed Forces of Ukraine remained at a rather low level, due to a number of objective and subjective factors, which forced the state authorities to carry out appropriate reforms. The successes of the Ukrainian state in creating the optimal professional and effective organizational and staff structure of the medical service of the Armed Forces of Ukraine are described. It is proved that despite the efforts of officials of all levels to form the relevant legislative / regulatory framework for the activities of the medical services of the Armed Forces, as well as to reform the system of military education, the state of medical care of the personnel of the Ukrainian Army is still rather low.

Keywords: Military Medical Service, Military Medicine, Military Medical Education, Military Medical Doctrine, Armed Forces, Anti-terrorist operations.

* * *

УДК 930.1(477)

Слободянюк М. А.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
українознавства, Дніпропетровський національний
університет залізничного транспорту
(Україна, Дніпро), nikslobo@gmail.com

АНТИФАШИСТСЬКИЙ РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Проаналізовано стан висвітлення історії антифашистського руху Опору в Україні через призму історичної антропології. Зазначено, що історична антропологія є одним з найперспективніших напрямів подальших досліджень з історії народної боротьби проти окупантів. Дослідження в цій галузі розпочали ще радянські історики, які вивчали повсякденність, матеріально-технічне і медичне забезпечення, культурно-освітню діяльність в партизанських загонах.

Їх справу продовжили сучасні вітчизняні науковці. Підкреслено, що у ХХ і ХХІ ст. зросло значення аудіовізуальної передачі інформації (кінематограф, телебачення, картографія, образотворче і плакатне мистецтво, фотографія). Виникла аудіовізуальна антропологія, в рамках якої історична реальність почала переосмислюватися з позиції аудіовізуального сприйняття. З'ясовано, що в Україні вже розпочалася активна розробка нового феномену. Об'єктами дослідницького інтересу вже стали пісенна творчість і антифашистський фольклор, фотодокументи, карти, бофони, нагороди, плакати, поштівки, ксилографії, передсмертні листи, графіті на торемних стінах тощо. У рамках «антропологічного повороту» найкраще опрацьованими залишаються питання, пов'язані з діяльністю радянських партизанів та вояків УПА. Грунтове висвітлення кризь призму історичної антропології Армії Крайової, єврейського Опору, цивільного спротиву залишається справою майбутнього.

Ключові слова: історіографія, історична антропологія, аудіовізуальна антропологія рух Опору.

Характерною ознакою вітчизняної науки ХХІ ст. став поворот до антропоцентризму з його увагою не до суспільств і держав, а безпосередньо до самої людини, оскільки окрім писаної історії Другої світової війни функціонує ще й історія окремих учасників та свідків тогочасних подій. Отже, перспективним напрямом подальших досліджень з історії руху Опору нині постає історична антропологія, визначальними ознаками якої є міждисциплінарність, перехід від історії подій до історії особистості, погляд на історичні явища з точки зору учасників, фокусування на міжособистісній і міжгруповій взаємодії, дослідження повсякденності, соціальних практик, менталітету, психології і моделей поведінки, стратегій виживання, усної, локальної і гендерної історії. Дуже точно висловила суть антропологізації І. Грідіна: «Антропологізація історії, у тому числі й Другої світової війни, пояснюється прагненням віддати належне основному чиннику будь-якої війни – людині» [9, с. 184].

У таких дослідженнях на перший план виходить особистість, її почуття, самосприйняття та мотивація. За словами Н. Яковенко, «не війна, а гама свідчень про війну; не інститути й форми влади, а уявлення про владу та своє їй підпорядкування; не церква, а сприйняття віри та прояви побожності; не вчинки, а клубок мотивацій і намірів довкола вчинків» [8, с. 22]. Такий підхід робить цікавими не лише визначних, а й звичайних людей, дає можливість брати до уваги багато окремих людських доль [23, с. 14]. Таким чином, історичні події реконструюються не лише через візію укладача документа або дослідника, що його вивчає, (тобто, «ззовні»), а й поглядом учасника, свідка подій (тобто, «зсередини»). Це збагачує джерельну базу та сприяє на основі порівняльного аналізу архівних джерел та свідчень очевидців відтворенню об'єктивної картини подій.

Не можна сказати, що в СРСР антропологічний підхід цілком відкидався, але він і не був у центрі уваги. Навіть у питаннях повсякденності дослідникам доводилося відшукувати ідеологічну складову, заявляючи, що, попри постійні злигодні і повневір'я, антифашисти жили так, як личить радянським людям. В. Кучер присвятив окремий підрозділ своєї монографії побуту, господарському і культурному життю на території партизанських країв і зон [22, с. 122–137]. Серед іншого, він описав способи будівництва партизанських жител; принципи розміщення загонів на стоянках, їх укріплення та охорони; діяльність тилових і господарських підрозділів, заготівельних команд; участь партизанів у польових роботах та закладання ними продовольчих баз; роботу побутових майстерень

і сільськогосподарських підприємств; медичне обслуговування й організацію гігієни; культурно-освітню роботу і художню самодіяльність.

Значну частину своєї монографії присвятив «збереженню соціалістичних норм громадського і сімейного побуту» сільського населення окупованих територій А. Залеський [18]. М. Петров, М. Дудко, Н. Маєвська і Д. Скрипниченко описали організацію і роботу медичної служби в партизанських загонах, роль «Великої землі» в евакуації поранених, постачанні кадрами та медикаментами [34; 24; 38; 15].

Серед останніх українських праць, слід відзначити дисертацію А. Данілової, в якій авторка вперше спробувала охопити весь спектр повсякденних умов життя радянських партизанів: їх житлові умови, забезпечення продовольством та обмундируванням, суспільно-політичне життя, санітарно-гігієнічну та санітарно-профілактичну ситуацію в загонах, умови лікування в партизанському шпиталі, приватну сферу і дозвілля людей, гендерні і міжособистісні стосунки в колективі [12]. Складнішим, через обмеженість джерельної бази, але не менш важливим завданням майбутнього є всебічне висвітлення повсякденності підпільників.

Значним кроком уперед у розробці антропологічної історії міського населення, в тому числі і руху Опору, стали книги українських істориків А. Скоробогатова, В. Бубнова, В. Постолатія, А. Слоневського та Л. Яценка, М. Слободянюка та О. Лисенка [37; 40; 35; 4; 39], колективна праця «Запорізький рахунок Великій війні» [19]. З цих праць можна дізнатися про різні аспекти повсякденного життя підпільників.

На жаль, поки Україні бракує таких досліджень щодо сільської місцевості та багатьох інших аспектів антропологічного напрямку. Винятком є праці О. Перехреста, особливо важливою з яких є його монографія «Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище». У ній автор розглянув особливості сільського життя в освітній, культурній, релігійній, побутовій, медичній, господарській та інших сферах, висвітлив роль сільського населення в антифашистській боротьбі [30; 31; 32; 33].

Однією з унікальних і найцікавіших сторінок повсякденної історії УПА є спорудження криївок та бункерів. Розпочата в цьому напрямку робота [42; 29] має дати відповіді на питання про авторство й особливості архітектури цих укриттів, типологію різного роду схованок, їх внутрішній простір і його функціональне призначення, способи освітлення, каналізації та вентиляції, психологічні особливості тривалого існування у замкненому приміщенні. Про обмундирування, амуніцію та озброєння вояків УПА написали О. Дергай і Ю. Довган [13; 14]. Аналогічні сучасні розвідки необхідні і щодо представників радянського, польського, єврейського рухів Опору, що мали власні особливості в уніформі, відзнаках, видах зброї, будівництві різного роду споруд.

У межах «антропологічного повороту» від макроісторії до історії пересічної людини відбувається і так званий «візуальний поворот» (точніше – аудіовізуальний) – поняття, що виникло у культурології й уже з'явилося в історичній науці. Зростання значення і поява масових способів аудіовізуальної передачі

інформації (кінематограф, телебачення, картографія, образотворче і плакатне мистецтво, фотографія) сприяли формуванню нового виду історичних джерел – аудіовізуальних. Історична реальність почала переосмислюватися з позицій аудіовізуального сприйняття, в контексті історії образів. Виникла аудіовізуальна антропологія. Антропоцентричний підхід зробив аудіовізуальне джерело не менш важливим, ніж джерело текстуальне. Адже воно репрезентує один з небагатьох способів дослідження важковловимих аспектів соціального життя. При роботі з аудіовізуальним джерелом завдання дослідника полягає у реконструкції історичної реальності на основі оцінки образу, закладеного у джерело. Складність роботи з такими джерелами полягає в тому, що їх сприйняття ґрунтується не на логіці, а на чуттєвому досвіді.

Образний асоціативний ряд значною мірою формувався під впливом візуальних образів засобів масової інформації, мистецтва, наочної пропаганди: телебачення, кінофільмів, театральних постановок, живопису, фотографій, поштівків, плакатів, карикатур, зустрічей з ветеранами. Вплив візуальних образів на формування історичної пам'яті про війну і рух Опору – актуальна і перспективна тема, яка поки що не знайшла належного висвітлення у вітчизняному історіописанні.

Осмислення нового феномену в науковому середовищі, вироблення відповідних методологічних підходів зайняли певний час і розробка цієї тематики в Україні уже робить перші вдалі кроки [17; 10; 43; 25]. В «Архівах окупації...» та нещодавно виданій «Ілюстрованій історії Києва» є сторінки, присвячені радянському підпіллю та самостійницькому рухові [2, с. 713–740; 20]. Першими помітними успіхами у цій царині стали чудові ілюстровані видання з історії українського руху Опору: «Українська Повстанська Армія. Історія нескорених», «Армія безсмертних. Повстанські світлини», «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» та «УПА–«Захід» у фотографіях» [21; 1; 42; 3; 27]. В останній з цих книг Н. Мизак опублікував понад півтори тисячі повстанських світлин, зібраних ним упродовж двадцятирічної пошукової праці. Кожна фотографія фотоальбому забезпечена анотаціями про рік і місце народження повстанця, дату його загибелі, псевдо.

Автори виданої в Чехії збірки «Українська Повстанська Армія інакше» дослідили творчість повстанських поетів, нагородили УПА, архітектуру українського Резистансу, образ українських повстанців у сучасній художній літературі. У вступному слові до цього видання зазначається: «Досліджуючи історію УПА... легенду чи дійсність... слід шукати у фольклорі, музиці, пісні, в образотворчому мистецтві, в архітектурі, побутовій культурі, а також у соціології, видавничій справі» [41].

У згаданому виданні також представлена і графіка Ніла Хасевича. Цей художник і вояк УПА фактично створив візуальний образ УПА. Він був автором безлічі агітаційних плакатів, поштівків, кишлографій, журнальних ілюстрацій і карикатур. Саме Хасевич розробив дизайн нагород УПА. З творчістю художника можна ознайомитися в ілюстрованих альбомах [7; 28], а 103 оригінали його гравюр у 2008 р. передані на зберігання до Національного музею історії України

періоду Другої світової війни. Наукова розробка його життєвого і творчого шляху ще далека від завершення [11; 36; 16].

Продовжуючи студії в аудіовізуальному напрямку, необхідно також докласти зусиль для наукового аналізу пісенної та поетичної творчості радянських партизанів, вояків Армії Крайової, єврейського Опору. Спеціальною темою могли б стати передсмертні листи, записки, графіті на тюремних стінах, що їх писали засуджені на ув'язнення або смерть антифашистів. Ці написи є цінним джерелом для вивчення мотивації учасників руху Опору, особливостей їхнього патріотизму, також вони зосереджують увагу на особистих якостях партизанів і підпільників. Першими серед сучасних істориків зробили крок у цьому напрямку Т. Вронська й О. Лисенко [5]. Вони вперше у вітчизняній історіографії обрали за об'єкт дослідження написи на стінах в'язнів нацистських тюрем – унікальний комплекс джерел періоду Другої світової війни. Н. Мизак у своїй науково-популярній роботі [26] здійснив аналіз не тільки пісенної творчості членів ОУН і УПА, а й їх поезії, листів, публіцистики, колядок, малюнків, марок, вишивок та сувенірів. Завдяки матеріалам етнографічних експедицій студентів Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова на Прикарпаття зібрано колекцію українських народних пісень про національно-визвольний рух 40–50-х рр. ХХ ст. [6].

Таким чином, одним з важливих і перспективних напрямів подальших досліджень з історії руху Опору можна вважати історичну антропологію. Радянські історики доволі багато уваги приділили дослідженню побуту, господарського і культурного життя на території партизанських країв і зон. Були описані способи будівництва партизанських жител; принципи розміщення загонів на стоянках, їх укріплення та охорони; діяльність тилових і господарських підрозділів, заготівельних команд; участь партизанів у польових роботах та закладання ними продовольчих баз; робота побутових майстерень і сільськогосподарських підприємств; медичне обслуговування й організація гігієни; культурно-освітня робота і художня самодіяльність. Побачили світ і праці, присвячені «збереженню соціалістичних норм громадського і сімейного побуту» сільського населення окупованих територій, питання організації лікування поранених і хворих в умовах партизанських рейдів, медичної евакуації, санітарно-протиепідемічної та профілактичної діяльності.

Помітним кроком уперед можна назвати наукову розробку спорудження криївок та бункерів вояками УПА. Розпочата в цьому напрямку робота дає відповіді на питання про авторство й особливості архітектури цих укриттів, визначає типологію різного роду схованок, їх внутрішній простір і його функціональне призначення, способи освітлення, каналізації та вентиляції, психологічні особливості тривалого існування у замкненому просторі. Проведення аналогічних досліджень необхідне і щодо представників радянського, польського, єврейського рухів Опору, що мали власні особливості у будівництві різного роду споруд.

Поява аудіовізуальних способів передачі інформації (а відповідно, і перевага образних чинників сприйняття, пам'яті, мислення, творчості, поведінки людей) підштовхнула істориків до поглибленого вивчення цих

явищ. Вплив візуальних образів на формування історичної пам'яті про війну і рух Опору – актуальна і перспективна тема, яка поки-що не знайшла належного висвітлення у вітчизняній науці. Осмислення нового феномену в науковому середовищі, вироблення відповідних методик зайняли певний час, але в Україні вже розпочалася активна розробка цієї тематики. Об'єктами дослідницького інтересу вже стали фотодокументи, карти, бофони, нагороди, плакати, поштівки, ксилографії тощо. Продовження студій в аудіовізуальному напрямку, дасть змогу також проаналізувати пісенну та поетичну творчість радянських партизанів, вояків УПА та Армії Крайової, єврейського Опору.

Список використаних джерел

1. Армія безсмертних. Повстанські світлини / [Ред. В. В'ятрович, В. Мороз]. – Вид. 3-тє. – Львів: Мс, 2006. – 211 с.
2. Архіви окупації. 1941–1944. – Т.1 / [Держ. ком. архівів України; Упоряд. Н. Маковська]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – 872 с.
3. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [Авт.-упоряд. О. О. Клименко]. – К.: УБС НБУ, 2008. – 192 с.
4. Бубнов В. Суми у 1941–1943 роках: офіціоз та дійсність / В. Бубнов. – Суми, 2010. – 76 с.
5. Вронська Т. В. Тюремний мартиролог окупаційного режиму: написи на стінах нацистських казематів / Т. В. Вронська, О. С. Лисенко. – Харків: Права людини, 2014. – 584 с.
6. Голубенко І. Відлуння лісу. Українська народна пісня – про національно-визвольні змагання в Україні 40–50-х рр. ХХ століття / І. Голубенко. – К.: Ін-т громадянського суспільства, 2000. – 197 с.
7. Графіка в бункрах УПА. Альбом дереворитів, виконаних в Україні в роках 1947–1950 мистця українського підпілля Ніла Хасевича – Бей-Зота та його учнів. – Філадельфія: Пролог, 1952. – 70 с.
8. Гриневич В. Неприборкане різноголося: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. / В. Гриневич. – К.–Дніпропетровськ: Ліра, 2012. – 508 с.
9. Грідіна І. М. Духовні цінності українського народу в роки Другої світової війни: до методології дослідження / І. М. Грідіна // Грані історії. Збірник наук. праць. – Горлівка, 2008. – С.184–193.
10. Грідіна І. М. Зображальні джерела в дослідженні духовного життя населення України в роки Другої світової війни / І. М. Грідіна // Гілея. Науковий вісник. – К., 2010. – Вип.34. – С.135–144.
11. Гупало С. Лицар свободи. До 100-річчя від дня народження головного художника УПА Ніла Хасевича / С. Гупало // День. – 2005. – 2 грудня.
12. Данілова А. О. Повсякденне життя радянських партизанів на території України в роки Великої Вітчизняної війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Данілова А. О. – Донецьк, 2014. – 320 с.
13. Дергай О. Однострій, амуніція та озброєння загонів УПА на Волині (УПА–Північ) / О. Дергай // Мишле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю: Наук. зб.: Вип.30: Матеріали ХХХ Всеукраїнської науково-практичної історико-красознавчої конференції, 24–25 березня 2009 р. – Луцьк, 2009. – С.249–252.
14. Довган Ю. Форма, спорядження та амуніція УПА / Ю. Довган // Воєнна історія Галичини та Закарпаття. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. – Львів: Б.в., 2010. – С.450–453.
15. Дудко М. О. Радянська медицина на службі у партизанів України / М. О. Дудко. – К.: Здоров'я, 1966. – 84 с.
16. Єзерська І. Ніл Хасевич. Людина, яка створила візуальний образ УПА / І. Єзерська // Історична правда. – 2011. – 4 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/4/28939/>
17. Смелянова Т. Партизанська слава у фотодокументах / Т. Смелянова // Архіви України. – 2009. – Вип.5. – С.180–185.
18. Залесский А. И. В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.) / А. И. Залесский. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 397 с.
19. Запорізький рахунок Великої війни. 1939–1945 / [Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко, О. Ф. Штейнле, В. С. Орлянський та ін.]. – Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 416 с.

20. Ілюстрована історія Києва / [Гол. ред. ради О. Попов]. – К.: Фенікс, 2012. – 424 с.
21. Клименко О. О. Грошові документи ОУН (бофони) 1932–1959 років / О. О. Клименко. – Тернопіль: Тернопіль, 1999. – 307 с.
22. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944) / В. І. Кучер. – К.: Наук. думка, 1974. – 142 с.
23. Лисенко О. Історія повсякденності як галузь наукового знання (повсякденна історія війни: методологічні нотатки) / О. Лисенко // Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 14–15 травня 2010 р. – Переяслав–Хмельницький: Переяслав–Хмельницький державний педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди, 2010. – С.11–19.
24. Маєвська Н. К. Медична служба в партизанських загонах. 2-е вид. / Н. К. Маєвська. – К.: Здоров'я, 1985. – 168 с.
25. Маєвський О. О. Відображення партизанського руху в плакатній продукції радянської та німецької пропаганди / О. О. Маєвський // Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті: зб. мат. Міжнар. наук. конференції. – К.: НУОУ, 2015. – С.183–185.
26. Мизак Н. С. Повстанська муза. Повстанська творчість про визвольну боротьбу ОУН, УПА за Українську Самостійну Соборну Державу (1942–1960 рр.). Книга сьома / Н. С. Мизак. – Чернівці–Торонто: Прут, 2011. – 284 с.
27. Мизак Н. С. УПА–«Захід» у фотографіях. Книга восьма / Н. С. Мизак. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 438 с.
28. Ніл Хасевич (1905–1952). Альбом. – Львів: Панорама, 2010. – 74 с.
29. Патриляк І. Життєвий простір підпілля / І. Патриляк // День. – 2011. – 29 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/ivan-patrylak/>
30. Перехрест О. Життя українського селянства в роки нацистської окупації 1941–1944 рр. / О. Г. Перехрест // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2005. – Вип. IX. – С.163–172.
31. Перехрест О. Сільське господарство України в період нацистської окупації / О. Г. Перехрест // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. – К.: Наук. думка, 2010. – Кн.1. – С.475–511.
32. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / О. Г. Перехрест. – К.: Інститут історії України, 2010. – 150 с.
33. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / О. Г. Перехрест. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.
34. Петров М. И. Из истории организации медицинского обслуживания партизан Украины в годы Великой Отечественной войны / М. И. Петров. – К.: Гос. мед. изд-во УССР, 1960. – 63 с.
35. Постолатій В. Окупація / В. Постолатій. – Кіровоград: Авангард, 2009. – 83 с.
36. Сердюк В. Ніл Хасевич – художник і воїн / В. Сердюк // Урядовий кур'єр. – 2005. – 2 грудня.
37. Скоробогатов А. В. Харків у часи німецької окупації (1941–1943) / А. В. Скоробогатов. – Харків: Прапор, 2004. – 368 с.
38. Скрипниченко Д. Ф. Медицинское обеспечение партизанских рейдов / Д. Ф. Скрипниченко. – К.: Здоров'я, 1985. – 96 с.
39. Слободянюк Н., Лысенко А. Советское подполье Киева (1941–1943 гг.): человеческое измерение / Н. Слободянюк, А. Лысенко. – Saarbrücken, Deutschland: Palmarium Academic Publishing, 2014. – 164 с.
40. Слоневский А. Дух ушедшей эпохи: Каменское–Днепро-дзержинск. 1917–1953. Воспоминания, очерки, документы / А. Слоневский, Л. Яценко. – Днепродзержинск: Андрий, 2007. – 372 с.
41. Українська Повстанська Армія інакше (в літературі, мистецтві, культурі) / [Упоряд. А. Лукачова]. – Прага: Національна бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека, 2011. – 213 с.
42. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / [В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль]. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. – 352 с.
43. Хведченя С. Інтернет-ресурси історичної тематики: історична географія та історична картографія / С. Хведченя // Спеціальні історичні дисципліни. – К.: Ін-т історії України, 2013. – Ч.21. – С.187–202.

References

1. Armija bezsmertnykh. Povstans'ki svitlyny / [Red. V. V'yatrovych, V. Moroz]. – Vyd. 3–tje. – L'viv: Ms, 2006. – 211 s.
2. Arkhivy okupatsiyi. 1941–1944. – T.1 / [Derzh. kom. arkhivny Ukrainy; Uporyad. N. Makov's'ka]. – K.: Kyievo-Mohylyans'ka akademiya, 2006. – 872 s.
3. Bofony: hroshovi dokumenty OUN i UPA / [Avt.–uporyad. O. O. Klymenko]. – K.: UBS NBU, 2008. – 192 s.
4. Bubnov V. Sumy u 1941–1943 rokakh: ofitsioz ta diysnist' / V. Bubnov. – Sumy, 2010. – 76 s.
5. Vrons'ka T. V. Tyuremnyy martyroloh okupatsiyynoho rezhymu: napysy na stinakh natsyst-s'kykh kazemativ / T. V. Vrons'ka, O. Ye. Lysenko. – Kharkiv: Prava lyudyny, 2014. – 584 s.
6. Holubenko I. Vidlunnya lisu. Ukrain's'ka narodna pisnya – pro natsional'no-vyzvol'ni zmahannya v Ukraini 40–50-kh rr. XX stolittya / I. Holubenko. – K.: In-t hromadyans'koho suspil'stva, 2000. – 197 s.
7. Hrafika v bunkrakh UPA. Al'bom derevorytiv, vykonanykh v Ukraini v rokakh 1947–1950 mysttsya ukrain's'koho pidpillya Nila Khasevycha – Bey-Zota ta yoho uchniv. – Filadelfiya: Proloh, 1952. – 70 s.
8. Hrynevych V. Nepryborkane riznoholossya: Druha svitova viyna i suspil'no-politychni nastroyi v Ukraini, 1939 – cherven' 1941 rr. / V. Hrynevych. – K.–Dnipropetrovs'k: Lira, 2012. – 508 s.
9. Hridina I. M. Dukhovni tsinnosti ukrain's'koho narodu v roky Druhoyi svitovoyi viyny: do metodolohiyi doslidzhennya / I. M. Hridina // Hrani istoriyi. Zbirnyk nauk.prats'. – Horlivka, 2008. – S.184–193.
10. Hridina I. M. Zobrazhal'ni dzherela v doslidzhenni dukhovnoho zhyttya naselennya Ukrainy v roky Druhoyi svitovoyi viyny / I. M. Hridina // Hileya. Naukovyy visnyk. – K., 2010. – Vyp.34. – S.135–144.
11. Hupalo S. Lytsar svobody. Do 100-richchya vid dnya narodzhennya holovnoho khudozhnyka UPA Nila Khasevycha / S. Hupalo // Den'. – 2005. – 2 hrudnya.
12. Danilova A. O. Povsyakdenne zhytt ya radyans'kykh partyzaniiv na terytoriyi Ukrainy v roky Velykoyi Vitchyznyanoi viyny: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Danilova A. O. – Donets'k, 2014. – 320 s.
13. Derhay O. Odnostriy, amunitsiya ta ozbroynennya zahoniv UPA na Volyni (UPA–Pivnich) / O. Derhay // Mynule i suchasne Volyni ta Polissya. Storinky voyennoyi istoriyi krayu: Nauk. zb.: Vyp.30: Materialy XXX Vseukrayins'koyi naukovy–praktychnoyi istoriko–krayeznavchoyi konferentsiyi, 24–25 bereznya 2009 r. – Luts'k, 2009. – S.249–252.
14. Dovhan Yu. Forma, sporyadzhennya ta amunitsiya UPA / Yu. Dovhan // Voyenna istoriya Halychyny ta Zakarpattya. Naukovyy zbirnyk. Materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi viys'kovo–istorychnoyi konferentsiyi. – L'viv: B.v., 2010. – S.450–453.
15. Dudko M. O. Radyans'ka medytyna na sluzhbi u partyzaniiv Ukrainy / M. O. Dudko. – K.: Zdorov'ya, 1966. – 84 s.
16. Yezers'ka I. Nil Khasevych. Lyudyna, yaka stvoryla vizual'nyy obraz UPA / I. Yezers'ka // Istorychna pravda. – 2011. – 4 bereznya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/4/28939/>
17. Yemel'yanova T. Partyzans'ka slava u fotodokumentakh / T. Yemel'yanova // Arkhivy Ukrainy. – 2009. – Vyp.5. – S.180–185.
18. Zaleski A. Y. V partizanskikh krayakh i zonakh. Patrioticheskiy podvig sovetskogo krest'yanstva v tylu vraga (1941–1944 gg.) / A. Y. Zaleski. – M.: Sotsekyz, 1962. – 397 s.
19. Zaporiz'kyy rakhunok Velykiy viyni. 1939–1945 / [F. H. Turchenko, V. M. Moroko, O. F. Shteynle, V. S. Orlyans'kyu ta in.]. – Zaporizhzhya: Prosvita, 2013. – 416 s.
20. Ilyustrovana istoriya Kyieva / [Hol. red. rady O. Popov]. – K.: Feniks, 2012. – 424 s.
21. Klymenko O. O. Hroshovi dokumenty OUN (bofony) 1932–1959 rokiv / O. O. Klymenko. – Ternopil': Ternopil', 1999. – 307 s.
22. Kucher V. I. Partyzans'ki kraysi i zony na Ukraini v roky Velykoyi Vitchyznyanoi viyny (1941–1944) / V. I. Kucher. – K.: Nauk. dumka, 1974. – 142 s.
23. Lysenko O. Istorya povsyakdennosti yak haluz' naukovoho znannya (povsyakdenna istoriya viyny: metodolohichni notatky) / O. Lysenko // Istorya povsyakdennosti: teoriya ta praktyka. Materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi, 14–15 travnya 2010 r. – Pereyaslav–Khmel'nyts'kyy: Pereyaslav–Khmel'nyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy un-t im. H. Skovorody, 2010. – S.11–19.

24. Mayevs'ka N. K. Medychna sluzhba v partyzans'kykh zahonakh. 2-e vyd. / N. K. Mayevs'ka. – K.: Zdorov'ya, 1985. – 168 s.

25. Mayevs'kyi O. O. Vidobrazhennya partyzans'koho rukhu v plakatnyi produktsiyi radysans'koyi ta nimets'koyi propahandy / O. O. Mayevs'kyi // Traven' 1945 roku u naukovomu diskursi, natsional'niy svidomosti ta istorychniy pam'yati: zb. mat. Mizhnar. nauk. konferentsiyi. – K.: NUOU, 2015. – S.183–185.

26. Myzak N. S. Povstans'ka muza. Povstans'ka tvorchist' pro vyzvol'nu borot'bu OUN, UPA za Ukrainy'ku Samostiynu Sobornu Derzhavu (1942–1960 rr.). Knyha s'oma / N. S. Myzak. – Chernivtsi–Toronto: Prut, 2011. – 284 s.

27. Myzak N. S. UPA–«Zakhid» u fotohrafiyakh. Knyha vos'ma / N. S. Myzak. – Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t, 2012. – 438 s.

28. Nil Khasevych (1905–1952). Al'bom. – L'viv: Panorama, 2010. – 74 s.

29. Patrylyak I. Zhyttyevy prostir pidpillya / I. Patrylyak // Den'. – 2011. – 29 lystopada: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://incognitaday.kiev.ua/ivan-patrylyak/>

30. Perekhrest O. Zhyttya ukrainy's'koho selyanstva v roky natsyst-s'koyi okupatsiyi 1941–1944 rr. / O. H. Perekhrest // Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. – Vinnytsya, 2005. – V'yp. IX. – S.163–172.

31. Perekhrest O. Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy v period natsyst-s'koyi okupatsiyi / O. H. Perekhrest // Ukrainy v Druhiy svitoviy viyni: pohlyad z XXI stolittya. Istorychni narysy. – K.: Nauk. dumka, 2010. – Kn.1. – S.475–511.

32. Perekhrest O. H. Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy v roky Velykoyi Vitchyznyanoi viyny (1941–1945 rr.) / O. H. Perekhrest. – K.: Instytut istoriyi Ukrainy, 2010. – 150 s.

33. Perekhrest O. H. Ukrainy's'ke selo v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsial'ne stanovyshe / O. H. Perekhrest. – Cherkasy: ChNU im. B. Khmel'nyts'koho, 2011. – 668 s.

34. Petrov M. Y. Iz istorii orhanyzatsii meditsynogo obsluzhyvaniya partizan Ukrainy v hody Velikoy Otechestvennoy voyny / M. Y. Petrov. – K.: Hos. med. yzd-vo USSR, 1960. – 63 s.

35. Postolatiy V. Okupatsiya / V. Postolatiy. – Kirovohrad: Avanhard, 2009. – 83 s.

36. Serdyuk V. Nil Khasevych – khudozhnyk i voyin / V. Serdyuk // Uryadovyy kur'yer. – 2005. – 2 hrudnya.

37. Skorobohatov A. V. Kharkiv u chasy nimets'koyi okupatsiyi (1941–1943) / A. V. Skorobohatov. – Kharkiv: Prapor, 2004. – 368 s.

38. Skripnichenko D. F. Meditsynskoe obespechenie partizanskikh reidov / D. F. Skripnichenko. – K.: Zdorov'ya, 1985. – 96 s.

39. Slobodyanyuk N., Lysenko A. Sovetskoe podpol'e Kyeva (1941–1943 gg.): chelovecheskoe izmerenie / N. Slobodyanyuk, A. Lysenko. – Saarbrücken, Deutschland: Palmarium Academic Publishing, 2014. – 164 s.

40. Slonevskyy A. Dukh ushedshey epokhi: Kamenskoe–Dneprodzerzhynsk. 1917–1953. Vospominaniya, ocherki, dokumenty / A. Slonevskiy, L. Yatsenko. – Dneprodzerzhynsk: Andriy, 2007. – 372 s.

41. Ukrainy's'ka Povstans'ka Armiya inakshe (v literaturi, mystetstvi, kul'turi) / [Uporyad. A. Lukachova]. – Praha: Natsional'na biblioteka Ches'koyi Respubliky – Slov'yans'ka biblioteka, 2011. – 213 s.

42. Ukrainy's'ka Povstans'ka Armiya. Istoriya neskorenykh / [V. V'yatrovych (vidpovid. red.), R. Hryts'kiv, I. Derev'yanyy, R. Zabilyy, A. Sova, P. Sodoł']. – L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, 2007. – 352 s.

43. Khvedchenya S. Internet-resursy istorychnoyi tematyky: istorychna heohrafiya ta istorychna kartohrafiya / S. Khvedchenya // Spetsial'ni istorychni dystsyplyny. – K.: In-t istoriyi Ukrainy, 2013. – Ch.21. – S.187–202.

Slobodyanyuk M. A., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Studies, Dnipropetrovsk National University of Railway Transport (Ukraine, Dnipro), nikslobo@gmail.com

Anti-fascist Resistance movement in Ukraine through the prism of historical anthropology

The article attempts to analyze the state of coverage of the history of the anti-fascist Resistance movement in Ukraine through the prism of historical anthropology. It is noted that historical anthropology is one of the most promising directions for further research on the history of the people's struggle against the occupiers, since

it transfers the attention of scientists from the history of events to the history of personalities, focuses on interpersonal and inter-group interaction. Studies in this area were begun by Soviet historians who studied everyday life, material and medical support, cultural and educational activities in partisan detachments. Their business was continued by modern domestic scientists. It is emphasized that in the 20th and 21st centuries the importance of audiovisual information transfer (cinema, television, cartography, graphic and poster art, photography) increased. There was an audiovisual anthropology, within which historical reality began to be reinterpreted from the standpoint of audiovisual perception, in the context of the history of images. It is established that active development of a new phenomenon has already begun in Ukraine. Objects of research interest have already become song writing and anti-fascist folklore, photo documents, maps, bophones, awards, posters, postcards, woodcuts, death letters, graffiti on prison walls etc. In the framework of the «anthropological turnaround» issues related to the activities of the Soviet partisans and the UPA soldiers are better studied. Detailed coverage through the prism of the historical anthropology of the Armia Krajowa, the Jewish Resistance, civil resistance remains a matter of the future.

Keywords: historiography, historical anthropology, audiovisual anthropology, Resistance movement.

* * *

УДК 634.8:930

Малащук О. С.,
кандидат економічних наук, доцент,
перший проректор, Одеський державний
аграрний університет; докторант Національної
сільськогосподарської бібліотеки НААН України
(Україна, Одеса), osmalashcuk@gmail.com

ВІДРОДЖЕННЯ ВИНОГРАДАРСТВА УКРАЇНИ В 1944–1947 РОКАХ

Проаналізовано стан виноградуних насаджень УРСР в передвоєнний (1940 р.) та в післявоєнний (1945 р.) періоди. Висвітлюються заходи щодо відродження виноградарства Української РСР в 1944–1947 рр. Досліджено науково-дослідну роботу з виноградарства Дюруїнської науково-дослідної станції виноградарства та освоєння Дніпровських пісків.

Ключові слова: виноградарство, сорти винограду, прищеплені та кореневласні виноградники, Дюруїнська науково-дослідна станція.

Виноградарство України в роки 2-ї Світової війни значно постраждало від окупації земель фашистськими загарбниками: великі площі були знищені в період воєнних дій, а частина виноградників, залишаючись довгий час без догляду, загинула; зруйновано велику кількість виноробних підприємств. Тому в післявоєнний період перед державою стояли завдання щодо відтворення та подальшого розвитку виноградарства, як галузі агропромислового комплексу, що має величезне господарське значення.

Вивчення історичного розвитку виноградарства Української РСР в 1944–1947 рр. є достатньо малодослідженим питанням. Окремі аспекти історії виноградарства цього періоду висвітлені в працях О. Г. Перехреста [3; 4] та О. П. Канєвського [2].

Мета статті полягає у дослідженні становлення виноградарства УРСР в 1944–1947 рр., як однієї з перспективних галузей сільського господарства держави.

Виноградарство в Українській РСР до 1941 р. займало одне з перших місць в Радянському Союзі, а саме 86,8 тис. га (біля 20% від загальної площі виноградників по Радянському Союзі). Це зумовлено тим, що на всій території України за природними умовами можлива культура виноградної лози (при доборі відповідних сортів, ґрунтів, експозиції).

Для винограду найбільш сприятливі умови в південній і південно-західній частині країни, де були зосереджені основні площі виноградних насаджень (табл.1).